

МУАСИР поэзијанын бəди угурлары ва Һамымызы нараһат едэн гүсүрлери, һөгсәнлери һаггында ајдын тасавуру үчүн онун тәрби һиссеси ва чоһ муһум сәһəsi олан ушаг ше'рине де нөзөр салмаг аачыбдыр. Ше'рин бу специфик сәһәсини асас охумусу муһталиф јаш ва билик сәвијәсинә малик ушаглар олса да, ону бөјүкләр, хусусилә ушаг тәрбијәси илз мәшгул олан вәлидәјнләр, нәналәр, бабалар, ушаг тәрбијә мүәссисинин ишчилери — тәрбијәчиләр, муәллипләр, пионер ва комсомол ишчилери да охумалы ва ондан эһләг, тәрбијә дәрслери, бəди зөвг мөнбәји кими тез-тез истифада етмәлч олулар. Көрүндүјү кими, ушаг ше'ринин аудиторјасы чоһ көһшидр. Тасавуфи дејил ки бу јакыһларда «Литературнаја газета» ушаг ше'ри һаггында аһкет-соргусуну јазычы-аналардан башламыш ва онлар: «Охуудуғунуз илк ушаг ше'рлери, ушаг эсәрлери һансылар олмушдур ва сиз бу эсәрләрден өз ушагларыңыз үчүн илк охуудуғларыңыз кестарин» суалы илз мүрациат етмишдир. Көрүндүјү кими, ушагын илк мүтәлиқе китабларыны, илк ушаг эсәрлерини онлар илк төвсјә едэн вәлидәјнләр олуру. Бу о демокдир ки, ушаг ше'ри елз јазылмадыр ки, о һәм да бөјүкләрин эһлагыны ва зөвгүнү ошјајан сәнәт эсәрлери олсун. Бу баһымдан муасир ушаг ше'ринә јанашдыгда севинчли демәлијик ки, бизим бүгүнкү ше'рин көзәл, начиб әнәнөлери — М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, А. Шаг кими көркәмли јарадычылары вардыр. Муасир ушаг ше'ринин танынмыш јарадычылары бу әнәнәлери өјрәнмәјә, онлары јени бəди ахтарышларла инкишаф етдирмәјә ва эәнкинләшдирмәјә, һағлы оларга, һамиша хусус диггәт јетирмиш, ондан фәјдаланыш ва бу онларын бəди угуруларына мүсбәт тәсир етмишдир. Т. Елчин, Т. Мүтәллибов, Т. Мәһмуд, Н. Зия, И. Тапдыр, М. Намәз ва башгаларынын сон илләр ушаг ше'римиз јени ва марәғлы эсәрләрлә эәнкинләшдирмәләринин бир муһум сирри мәһз бу әнәнәјә јарадычы мүнасбәт олмушдур.

Өлбәттә, муасир ушаг ше'ринин эсас охучусу һассас, тәләбкар бир нәсил кими, бөјүјән муасир ушаглардыр. Өлкәмиздә көдән јенидәнгүрмә, ашкарлыг, демократија кими муһум ингилаблар дәјишклик, техники ингилабларын сүр'әти, мән дөјәрдим ки, һәр шејдән эвәл, ушаглар, кәңчләр күчүл тәсир едир. Мәһз бунун нәтижәсидир ки, муасир ушаг мүстәјил дүшүнән, һәр шејлә марәғланан, һадисәләрин маһијәтинә дөриндән нуфуз едән һассас, тәләбкар ва диггәтли охучу олмушдур. Инди онун тәләб ва зөвгүнү сөнүк, тәсирсиз, мөз-мунча дәјәз нәзм нүмунөлери есла өдәјә билмәз. Муасир ушаг инди јакшы илз писи, лазымлы илз ләзизмәзи, јаләнлә сәхтанә ләп тез сөчир, тәләсик јазылап, һәјәти тәһриф едән јазылары асанлыглә көрүб кәһра етыр. Одур ки, индики ушаг ше'ри муасир ушагларын һәјәтына даһа јакын олмәли, онларла тез-тез көрүшмәли, ләзим кәлсә (биз бә'зи шаирләрә, хусусилә кәңчләрә буну даһа вәчи билirik), ушаг мүәссисөләриндә ишләмәли, мәктәбләрин һәјәтында сон илләр баш верән чидди дәјишкликләр, тәлим ва тәрбијәнин демократиқ эсәрләрә јенидән тәшкили, мәктәбләрдә эмәк тәрбијәси, бейәһмиләл тәрбијә сәһәсиндә апарылан јени тәдбирлери јакшы өјрәнмәлидир. Биз унутмамалыјыг ки, муасир ушаг инди вәлидәјнин, бөјүкләрин, мәктәбин, муәллимин гәршысында чидди тәләблор гојур, тәлим-тәрбијәнин истиғәмәтинә дәјишдир. Одур ки, инди онунла һөсәбләшмамаг, истәк ва әрзусуну нәзәр әлмәдән јазыб-јарәт-маг есла мүмкүн дејилдир.

Хәлил Рәзанын «Әми, санин ат-арабан нијә јохдур!», «Нијә јохдур түфәнкин» ушаг ше'рлеринин балача гәһрәманлары кими, Бу ше'рлерин гәһрәманлары әмисинин гәршысында өз әрзу ва истәјинә мувафиг тәләбләр гојур. Мәсәлән, о, дејир ки, әмисинин түфәнки олса, истираһәт заманы дошан өзүнә чыхарлар. Шаир ушаг марәғи ва ушаг лсихоложикини тәсвириндә фәзәллыгы, тәбилијији позмуру.

Муасир ушагын бөјүкләр гәршысында тәләби онун чөмијәт һаггында биликлеринин азлыгы, рәфтар ва дөвраныш гәјдаларыны билмәмәкдән ирәли кәлир. Белә олдугда балача гәһрәман заһирән пассив көрүнүр, даһилән исә өјрәнмәјә, баша дүшмәјә, дарк етмәјә бөјүк өһтијәч һисс едир. Онда исә бөјүкләр өјрәдән, јол кестәрән, истиғәмәт верән, муәллир ролу ојнајыр. Шаир Аслан Кәмәрлинин «Һәсән Бақыда» ше'риндә олдуғу кими, Ше'рин гәһрәманы һәсән кәндәдән кәлмишдир. О, шәһәр һәјәтына бөләд дејилдир. Шаир бир бәләдик кими өз гәһрәманынын гәршысына дүшүб шәһәрин көрмәли јерләрини кестәрир, онлар һаггында мө'лумәт верир. Бурада бәләдик ролуну ојнајан гәһрәмандан, онун

ЭДЭБИЈАТШУНАСЛЫГ

МУАСИР УШАГ ШЕ'РИ

һөрәкәт ва дөвранышларындән, дөһишы-гындан чоһ шеј асылдыр. О, шәһәри танымајан ушага, онун тарихи ва көрмәли јерлери һаггында мәһз А. Кәмәрлинин бу ше'риндә тәсвир олундуғу кими дөһишмәлидир:

**Гыз галасы Гызын да
һеч галасы олармы!
Халг ола, гыз ола,
һеч галасыз галармы!
Дава-далаш заманы
Гызлар бурда галармыш,
Бах, бу гала бир халгын
Гәјрәт јери олармыш.**

Ән јакшы ушаг ше'рлеринин јарадычылары өз балача охучусу гәршысында бөјүк мәс'улијәт һисси илз јашајырлар. Буна көрә өз бу чүр шаирләрин эсәрлери кәңч охучулар арасында рәғбәтлә гәршыланан јакшы нүмунә ролу ојнајыр. Будур, гәршында балача бир лирик ше'р вар. Ше'рин эды «Дашдәмир»-дир. Бу лирик ше'рин мүәллифи сон илләр өз сәмәрәли бəди ахтарышлары ва угуру бəди гәһәтлери илз фәргләнән, ушаг әдәбијәтинә мәктәбдән, биләвәситә педагоги просесдән кәлмиш исте'дадлы шаир Әфталун Чәфәрлидир. Педагоги тәчрүбә она ушаг һәјәтыны јакшы өјрәнмәк, ушаг марәғны, ушаг тәләби ва зөвгүнү дәриндән билмәк имканы вермишдир. Бу, онун һаггында дөһишдиги «Дашдәмир» лирик ше'ри үчүн да сәчијәви бир һал кими өзүнү кестәрир. Нәдир бу ше'рин мәзијәти? Ушаг дилинин, ушаг психоложијасы ва марәғынын угурула нәзәр алынмасы, тәблир олунан фикрин тәрбијәв әһмијәти, муасир эһләги мөзәмун кәсб етмәсидир. Лирик ше'р онун гәһрәманынын эды илз әдландырылмыш ва мәнәһәндирилмишдир. Мүрәккәб сөз олан «дәшдәмир» ики бәрк чисмин — «дәш» ва «демир» сөзләринин бирләшмәсиндән јарәнмишдир. Ше'рин гәһрәманынын шаир мәһз бу сөзләрин кәсб етдији мәнәһәләр илз мәнәһәндирыр, чинаслы ифадәләр јарадыр, мүгәјисәли фикирләр сөйләјир, тәблир етдији фикирлери никин өһәвал-руһијә, сағлам ва мәнәһәли күлүш доғурән ифадәләрлә бəди јүксәклијә галдырыб, балача Дашдәмири өз мүасирләринә, һәмјашыларына ширин, ојнаг бир диллә тәгдим едир.

Ушагларә өз төмсил ва лирик ше'рлери илз јакшы таныш олан шаир Н. Зия һағлы оларга, ушагларын диггәтини бу күн бәшәријәти дүшүндүрән ва нараһат едән проблемләрә чәлб едир. О өз балача охучуларыны инандырыр ки, дүнјанын елз проблемлери вар ки, она ушаглар да есла лагәјд гала билмәзләр, пассив сәһрчи кими баха билмәзләр.

Сон илләрдә өз јарадычылыг лабораторијасыны јени бəди ахтарышларла эәнкинләшдирмәк, ону өлкәдә, өлчәдә совет ушагларынның һәјәтында баш верән муасир тәләблор бахымындан јенидән гуран һөрәтли ушаг шаир Т. Мүтәллибовун јарадычылыгы даһа сәчијәвдир. Шаир бу илләрдә өз мүасирләриндән фәргли оларга даһа фәзәл чалышыш, ушаг ше'ринин муһталиф жанрларында марәғлы ва мөзәмун эсәрләр јазмышдыр. Тофигин ушаг ше'рлери дә, һәр шејдән эвәл, өз мөзәулари бахымындан охучунун ләп илк нөзәрдән диггәтин чәлб едир. Тәбиәт көзәлликләринин тәрәннүмү, әтраф мүйитин горунама-сы, бу муһум ишләрдә ушагларын фәзәл иштиракынын вәчбилји проблемини шаир, һағлы оларга, чоһ нараһат едир. Онун еколожи проблемәз һәср етдији ушаг ше'рлери јалныз бу проблемин угурула һәлиндә бəди һәрәј кими марәғ доғурмуру, өјни замәндә, тәбиәт көзәлликләринин көрмәк, дүјмәк, бу көзәлликләр гојунда диггәтләмәк, истираһәт етмәк, ондан эвәл элмәг тәрбијәси бахымындан өһмијәт кәсб едир. Тофигин бу силсиләдән чап етдирдији ушаг ше'рлери онун Гәрә дөһиз тәэсүрәтлери силсиләсиндән бөјүкләр үчүн јаздыгы ше'рләрлә һәмәһанг сөсләшир ва бир-бирини тамәлләјыр. Тофиг мөшәләрдән, өгәчләрдән, јашыллыглардан, күл-чичәк јетирмәкдән сон заманлар чоһ јәзир. О, бу ше'рләрдә јалныз тәрәннүмлә кифә-јәтләнир. Ушаглары бу сәһәдә көрүлән ишләрдә јакындан иштирак етмәјә, фә-

аллыг нүмунәси кестәрмәјә чығырдыр. Шаир балача охучуну онун өз мүасирлери ва һәмјашылары олап бә'зи һадисә, дөчәл ушагларын пис һәрәкәттиндән узәғләшдирмәгә чығырдыр.

Ушаг ше'ринин фольклор гәјнаглары шаирләрин һәммиш истнад мәнбәји олмуш ва инди дә беләдир. Хусусилә фольклорун һағыл жанрындән шаирләримиз кениш истифада етмиш, фәјдаләнмәш ва угурула нәтижәләр әлдә етмишләр. Бу ишдә А. Шаггин бəди ирки, һөбөлө М. Дилбәзи, М. Сәјидзәдә, М. Рәзгулузәдзинин јарадычылыгында өјрәнилмәјә, өрнәк олмәгә ләјг чәһәтләр чоһдур. Халг шаир Р. Рәз јарадычылыгынын сон дөврләриндә халг һағылларынын сәмәрәли тәсир алтында өзүнүн өһәвалларын јухусу, «Сәкил ва Чөкил» кими ушагларымыз тәрәфиндән рәғбәтлә гәршыланан эсәрләр јаратмишдыр. Шаир Т. Елчинин муасир мөзәудә јаздыгы ушаг һағыллары балаларымызын сөзә-сөзә охуудулары ва эәбрәл-диклери эсәрлардыр. Мән бунлары инди она көрә бир даһа јәдә салырма ки, сон илләр ушаг шаирлери бу жанрдан, ону имкәнларындан эәфф истифада едирләр. Буна көрә дә халг һағыллары сәпкисиндә ара-сыра јарадылан мөзәмун ушаг һағыллары истәр-истәмәз марәғ доғурур. Тәсәдуфи дејил ки, шаир Гәчәј Көчәрлинин «Бу һағыл о һағылдыр» һағыл-поэмасы балача охучулар тәрәфиндән рәғбәтлә гәршыланмишдыр. Мөзәзү совет халгынын Бөјүк Вәтан муһариб-синдәки гәһрәманлыгындан көтүрүл-мүш бу һағылда халг һағылларынын форма хусусијәтләриндән, сүжәт ва композицијасындан јакшы бәһрәләнән шаир бəди чөһөдән јакшы эәспәндирилмиш долғун образлар јарада билмишдир. һағыл-поэмәдә баған Мәммәд ва онун јекәнә оғлу Јуникин бəди образы реалист бəди бојаларла тәсвир олундуғундан јакшы јаддә галыр. Эсәрдә муһарибәнин сон ајлары бәшәријәтин кәчирдији һәжәчән, нараһәтлыг, совет адәмларынын бу муһарибәнин ахырыныч күнләрине гөдәр мәрәдик ва әфсәсәви гәһрәманлыглә зурушмалары, һәмин-күнләрин гурбәтлери шаир тәрәфиндән јакшы тәпильмиш бəди деталларла үмүмиләшдирлир. һағыл-поэмәдә: «Өзү дә өзү илз дөјүшүрдү бу дүнјә, кәјдији ган пәлтәри дәјишдири бу дүнјә» кими мисрәләр, атанын чөһбәјә јола салдыгы оғлу илз мүдрик бабаларә хас олан сөһбәтлери ва төвсјәлери шаирин бəди тәпильтарыдыр. Будур, ата өз јәдијар түфәнкинин оғлуна вериб чөһбәјә белә бир сәкими диллә јола салыр:

**Деди: Оғлум, түфәнки
Әлиндән гојма јерә.
Аман вермәз бу силәһ
һеч заман дүшмәйләрә.**

**Адичә түфәни дејил,
Сәһирли бир түфәнкидир.
Дүшмәни сәндән бағар
О таныб көрәчәкдир.**

Сон заманлар јарадылан угурула һағыл-поэмалардан бири дә шаир Мәм-мәд Намәзын «А балыглар, ајыг олун» эсәридир. Бу эсәр ушаг әдәбијәтында һаггында аз бәһс едилмиш бир мөзәудә јазылмишдыр. Әсәсин дөрд һечәли ше'рлә јазылмыш бу поэмәдә тәбиәтә гәһмик кәсилән бә'зи балыг овуларынын һәрәкәтлери тәңгид һөдәфи олмушдур. Мүәллиф аллегорик бир услубдә балыглары данышдырыр, онларын шикәјәтләрини балача охучунун мүәккиммәсинә верир.

Ушаг ше'ринә сон заманлар хәлији исте'дадлы кәң кәлмишдир. Доғурдур, онларын арасында бә'зән бу сәһәдә трамплин кими бәһәнлар да вардыр. Беләлери ушаглар үчүн 2—3 ше'р јаздыгдан сонра бу сәһәдә дуруш кәтире бил-мәјиб бөјүкләр үчүн јазмәгә башлајырлар. Мән нечәләринин эдыны дөјә бил-рәм ки, ушаг ше'ри сәһәсиндә јазыб-јарәдәндә әмәлли-башлы шаир идиләр, таныыр ва севилридиләр. Инди онларын бә'зилири ушаглар үчүн јазмагы тамәм унутуб, бөјүкләр үчүн јазырлар. Ачығыны дејим ки, беләләринин јарадычылыгыларынын бу кинчи дөвру һеч дә севиндирини өз мүәллифләрини шөһрәтләндирир дејилдир. Буна көрә дә инди ушаг әдәбијәтына көлән шаирләрин тәрбијәси ва јетимәси гәјгысына галмаг, бу сәһәнин чәтин, һәм дә мөс'ул олдуғуну баша салмаг, онларын эсәрлеринин вәхтәшири кениш муәкәккәләрини кәч-чирмәк, һағларында чоһ јазмаг, китабларыны вәхтәндә нәшр етмәк ләзимдир. Етирафлә дејәк ки, бу ишдә өһсәнләр чоһдур. Ушаг шаирләринин ири һәмчли поэмә, дастанлар јарәтмәк имканы мөһ-дуддур. Республикада «Ушаг әдәбијәты» адлы хусуси журналә инди бөјүк өһти-јәч јарәнмишдыр.

Чамал ӘһМӘДОВ